

IKONSÄLLSKAPET

Rundbrev 63

januari 2022

Kära alla medlemmar i Ikonsällskapet! Välkomna till en ny termin med föredrag på Zoom och förhoppningsvis också på plats.

Vårprogram

23 januari 15.00

Per-Arne Bodin, Introduktion till studiet av ikoner

Enbart på Zoom

Obs tiden!

15 februari 18.00

Roksolana Kosiv, forskare vid Lviv National Academy of Arts, Sacral Art, "Ukrainian icons of the 11–15 centuries"

Enbart på Zoom

13 mars 15.00

Hilde Grönblad Ericson, "Nordiska ikoner"

Sensus och Zoom

Obs tiden!

4 april 18.00

Årsmöte

Agneta Freccero, "Om mumieporträtt"

Sensus och Zoom

9 maj 16.00

Gustaf Trotzig, "Kristna motiv hos gotländska naiva målare från 1800-talet"

Sensus och Zoom

Ett besök på Livrustkammaren är planerat till juni. Information kommer senare.

Kristi dop – Epifania

Kristi dop, Ikon från klostret i Kirillo-Belozersk, Slutet av 1400-talet

Kristi dop, grek. *Baptisis*, slav. *Kresjtjenie Christa/Gospodnje*, som firas den 19 januari (gamla stilen den 6 januari), är en av de äldsta och mest betydelsefulla festdagarna. Den kallas också för *Epifania*, 'uppenbarelse', grek. *Epifaneia*, eller 'Guds uppenbarelse', grek. *Theofaneia*, slav. *Bogojavlenie*. Festdagen till Kristi dop har ett utomordentligt rikt och komplext teologiskt innehåll, som det här bara kan ges en antydning om.

Matteus 3: 13-17 Sedan kom Jesus från Galileen till Johannes vid Jordan för att döpas av honom. Men Johannes ville hindra honom och sade: "Det är jag som behöver döpas av dig, och nu kommer du till mig." Jesus svarade: "Låt det ske. Det är så vi skall uppfylla allt som hör till rättfärdigheten." Då lät han det ske. När Jesus hade blivit döpt, steg han genast upp ur vattnet. Himlen öppnade sig och han såg Guds ande komma ner som en duva och sänka sig över honom. Och en röst från himlen sade: "Detta är min älskade son, han är min utvalde."

Dopmotivets ikonografi

Ikonmotivet framställer Kristus nedstigen i Jordans vatten som omges av höga, trappstegsformade berg. Över Kristus utgår en stråle ur ett cirkelsegment eller en hand längst upp. I strålen framträder en duva och under duvan delas strålen i tre. På Jordans ena strand står Johannes. Höger hand räcker han fram mot Kristi huvud, i den vänstra håller han en bokrulle eller håller upp handflatan i en avvärjande gest. Johannes är iklädd en skjorta av skinn och över den en tygmantel som lämnar höger axel fri. Han har långt hår och skägg. Håret är fullt av vilda, spretande lockar. På den andra flodbanken står bugande änglar. Händerna täcks av mantlarnas långa ärmar eller av dukar. Jordans vatten täcker över antingen hela eller halva Kristi kropp eller ligger som en bakgrund kring hela gestalten för att betona att det här är tal om immersion, nedsänkning. Kristus är helt oklädd eller har ett höftkläde. Höger hand håller han utsträckt i en välsignelsegest. Ibland finns en ormliknande gestalt under Kristi fötter. I flodvattnet kan man ofta se fiskar och små människoliknande figurer. Bland bergformationerna kan det finnas en mörk grotta. I kompositionen ingår ofta ett litet träd med en yxa vid roten. De äldsta framställningarna med dopmotiv finns i de romerska Callixtuskatakomberna och stammar från 200-talet. Här avbildas Kristus som ett barn, ett kenotiskt motiv. Grunddragen i Kristi dops ikon, med Döparen, Kristus och duvan, är utformade på 300-talet. 200 år senare framställs Kristus alltid som vuxen och de tjänande änglarna kompletterar motivet.

Ur ”KRISTI DOP – EPIFANIA” i Schöldstein, Christina, *Guld och azur: en introduktion till ikonografen hos kristusikoner och festdagsikoner*, Artos & Norma, Skellefteå 2004.

Den 6 september 2021 fick Sällskapetets medlemmar höra ett samtal mellan Kati Bondestam, Annina Holmberg och Olli Löytti med anledning av boken *Ina ja Tito* som utkom 2020. Här följer anteckningar som gjordes under samtalets gång.

Annina Holmberg och Olli Löytti berättar

Dessa båda är bokens författare, medan Kati Bondestam är dotter till bildkonstnären Ina Colliander och författaren Tito Colliander.

Annina Holmberg och Olli Löytti lärde känna varandra för många år sedan under ett besök på Valamo nya kloster, och sedan dess är de goda vänner. De har även gett ut en bok som handlar om klostret, om munkarna och om de lekmän som arbetar där (*Minun Valamoni:*

tarinoita luostarista, 2017). Ett kapitel handlar om familjen Colliander. De märkte dock att det fanns så mycket mera att berätta – att det behövdes en hel bok om bara Ina och Tito.

I centrum för *Ina ja Tito (Ina och Tito)* står deras äktenskap. De var båda framstående konstnärer, var och en inom sin genre. Detta är den första bok som handlar om dem båda. Tito är den som har rönt mest uppmärksamhet och den som det har skrivits mest om. Det brukar bara nämnas att han var gift med Ina, född Behrsen.

Innan Holmberg och Löytti började skriva hade de många och långa diskussioner om hurdan boken skulle vara. De beslöt att den inte skulle vara akademisk utan det skulle bli en lättläst och populärt hållen biografi över två personer.

Både Ina och Tito var födda i Sankt Petersburg, Ina 1905 och Tito 1904. De kom båda till Finland efter den ryska revolutionen, och det var i Finland som de blev bekanta med varandra och gifte sig. Titos familj var finlandssvensk, men i Inas familj talade man tyska. Båda behärskade naturligtvis ryska, och båda hade erfarenheter av de svåra förhållandena under åren kring 1917. Detta var något som förenade dem.

1936 flyttade Ina och Tito till Petsari i Estland, där de kom att bo i ett par år och där de upptogs i den ortodoxa kyrkan. I Petsari (som idag heter Petjory och ligger på den ryska sidan om gränsen) ligger ett berömt kloster, Marie Himmelsfärds-klostret. Eftersom både Ina och Tito var uppväxta i Ryssland och hade haft ryska *njani*, barnjungfrur, så var den ortodoxa tron och de ortodoxa traditionerna ingenting främmande för dem.

Om tiden i Estland och om mycket annat kan man läsa i de sju självbiografiska böcker som Tito publicerade. Det finns dessutom en doktorsavhandling som handlar om honom och hans verk. Här finns en obalans – det är mycket mindre skrivet om Ina. Det gavs ut en vacker katalog till den utställning med hennes målningar och grafik som gjordes till hundraårsminnet av hennes födelse och som visades på Ateneum i Helsingfors (*Ina Colliander*, Helsinki, 2005). Det finns även en brevsamling, *Inas längtan* (2005), som innehåller biografiska data och Inas brev till sin kusin Sven Grönvall som också var konstnär. Boken har sammanställts av Kati Bondestam.¹

Kati Bondestam berättar

Ina och Tito fick tre barn, utspridda över nästan tjugo år: Maria född 1931, Kati född 1939 och Sergius född 1949. Familjelivet finns skildrat i Titos självbiografi.

¹ År 2017 visades Ina Collianders grafik och kyrkotextilier i Finska ortodoxa kyrkan i Stockholm. I samband med det skrev Torsten Källemark en fin text om henne och hennes konst. Den finns tillgänglig på nätet: <https://signum.se/artikelarkiv/ina-collianders-resa-andlighet-och-konst-vid-kulturernas-korsvag/>

Familjen flyttade ofta. De flyttade tio gånger under de år som Kati bodde hemma. Både Ina och Tito arbetade mycket. Ändå hade de alltid ont om pengar. Så fort de fick ett stipendium reste de utomlands. De reste för att få nya intryck. Ina älskade i synnerhet Italien.

Ina målade ikoner och gjorde mosaiker för kyrkor, vid sidan av världsliga motiv. Exempel på hennes ikoner och mosaiker finns bland annat i kyrkan på Nya Valamo. Heligheten liksom överförs till den som målar, dvs den som målar känner lugn och helighet. Överhuvudtaget brukade Ina uppfattas som lugn, ”som ett helgon”. Men i sin ungdom var hon glad och kunde dansa på borden när det var fest.

Tito var en trevlig sällskapsmänniska. Han spelade gitarr och sjöng Bellman. Han hade många vänner bland konstnärerna. Det blev långa (sup)diskussioner om konst med mera. Med tiden fick han problem med alkohol. Ina deltog inte i dessa fester. Hon stannade hemma och var ledsen. Tito blev så annorlunda när han var berusad. För att få vägledning i sin svåra livssituation tog Ina kontakt med den ortodoxe biskopen Alexander av Helsingfors, och senare kom hon till Valamo nya kloster, där både hon och Tito lärde känna fader Johannes (Alexejev) som blev deras biktader. Tack vare hans hjälp orkade de fortsätta sitt liv tillsammans.² Ortodoxin gav dem stor hjälp och den var mycket viktig för dem båda. Tito blev mera av en fundamentalist. I deras hem började det dyka upp präster och munkar i stället för konstnärer, och nu var diskussionsämnet religion. Och man drack te och åt te. Och nu deltog även Ina. Tito studerade till präst men han blev aldrig prästvigd. Han kunde inte stå så länge som det krävs av en präst på grund av en gammal knäskada som plågade honom hela livet. Han blev i stället lärare i ortodox kristendom för svenskspråkiga elever. Ofta var det fråga om barn till ryssar som inte ville prata ryska hemma, eftersom attityden till ryssar var så negativ i Finland. För barnen översatte Tito den ortodoxa liturgin. Och Ina målade ikoner. Inas religion var mera personlig, inåtvänd, och hon bad mycket.

Kati berättar att långt ifrån alla orkar läsa alla sju delarna av Titos memoarer. De säger att de är så glada över boken *Ina ja Tito* som är mycket mera lättillgänglig. Den är inte kronologiskt berättad, vilket gör den mera livfull. Det är mycket glädjande att Ina har fått en framträdande plats i boken.

Det var så stora förväntningar på Sergius. Han hade en ögonskada, och han pushades mot att bli munk, vilket han också blev. Han var en ung munk bland de många gamla på Nya

² Två samlingar med fader Johannes brev har getts ut av Artos bokförlag, *Kristus är mitt ibland oss* (2015) och *Se in i ditt hjärta* (2020). I den senare volymen ingår många brev till Ina Colliander.

Valamo, och stora förhoppningar fästes vid honom, både av kyrkan och av Tito. Han förväntades att bli biskop. Men sedan blev han förälskad och lämnade munklivet. Tito var oerhört besviken (hans självbiografi slutar när Sergius reser iväg för att bli munk). Men Ina var glad. För henne var kärleken någonting vackert. Sergius blev så småningom förlåten av kyrkan och blev församlingspräst. Han bor nu med sin familj ganska nära Nya Valamo, och han har både barn och barnbarn.

Både Ina och Tito visste något om ”den ryska själen”. När det var hungersnöd i Petersburg for Ina och hennes syster långt ut på landet för att sälja några av familjens saker och köpa mat. De blev sjuka och blev liggande i en bondstuga i en hel månad, hos okända människor. Ina glömde aldrig hur väl de hade blivit omhändertagna.

Ina hade en så stark drift att måla. När hon inte fick måla sade hon ”Jag är som ett djur i bur”. Tito ville också måla men han var tvungen att skriva, även artiklar till tidningar, för att tjäna ihop till brödfödan. Ina ville också gärna skriva och skrev en del i ungdomen. Men de delade upp konstarna emellan sig, för de hann inte med båda delarna. 1973 anordnades en utställning med Inas tavlor, och där hade också Tito ett rum. Han målade akvareller, i ungdomen med motiv från Borgå och senare från utlandsresorna, till exempel Algeriet, eller minnen från utlandsresorna.

Ina och Tito var kosmopoliter. Båda var flyktingar. De tyckte till exempel inte om flaggor i julgranen. Under kriget ville inte Ina sticka vantar till soldaterna med ett hål för avtryckarfingret. De skulle ju användas när man dödade ryssar. Hennes ovilja uppfattades som opatriotisk.

De var mycket moderna på sitt sätt. Och både Ina och Tito hade ”den ryska fördragsamheten”.

I boken återberättas alltså Marias, Katis och Sergius minnen av sina föräldrar, vilket bygger på många och långa intervjuer som gjordes med dem. Annina inflikar att hennes man brukade säga: ”Gå och prata med Collianders, du är alltid på så gott humör när du kommer hem.” Annina och Olli säger att barnen är mycket öppna och att de kan prata om allt, även om det svåra som Titos alkoholism. Och de skrattar mycket när de berättar.

Till sist fick åhörarna möjlighet att ställa frågor. Vilka språk talade de i familjen? De talade svenska. Ina lärde sig svenska när hon kom till Finland vid 18 års ålder. I sitt föräldrahem talade hon tyska, och i Sankt Petersburg gick hon i både tysk och rysk skola. Hennes svenska var mycket god, och man hörde ingen brytning. Hon blev aldrig lika bra på finska utan skrev med

språkliga fel. Ina och Tito talade däremot ryska med sina katter. Kati kallades alltid för Katia eller Katiusja. Och barnvisorna som Ina sjöng var ryska. Och hon räknade alltid på ryska.

Vilka minnen hade Kati av fader Johannes? En svårighet var att hon inte talade ryska, och fader Johannes kunde varken svenska eller finska. Det är ett barns minnen. Han hade stora fötter och stora varma händer. Han slog stora korstecken över dem. Hon minns också tedrickningen i hans munkcell; den var mycket liten.

Alla var överens om att *Ina ja Tito* borde översättas till svenska.

Anteckningarna förda av Elisabeth Löfstrand

Styrelsen vald på Ikonsällskapets årsmöte 22 april 2021:

Per-Arne Bodin, ordförande
pab@slav.su.se

Kaj Engelhart
kajcaritas@hotmail.com

Hilde Grönblad Ericson
hilde.gronblad@gmail.com

Elisabeth Löfstrand
elo@slav.su.se

Ludmila Schuisky-Olsson, kassör
7540455@gmail.com

Eva Winiarski
evawiniarski@gmail.com

Åke Zetterman
zettermanake@gmail.com

IKONSÄLLSKAPET

Dags att betala årsavgiften för 2022. Det är viktigt för att vi ska kunna fortsätta vår verksamhet med inbjudna gäster, med rundbrev och med hemsida.

Årsavgift för 2022 är 200:-, för studenter 100:-, pg 121 05 33-4. Ange också din Din e-postadress.

Gå gärna in på vår hemsida: <https://ikonsallskapet.com>

Nu finns alla rundbrev till och med 60 under fliken Arkiv

